

Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы
Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөредилге чери
«Ак-Чыраа ниити билиг ортумак школазы»

«Чөпшээрешкен»

Директорнун кижизидилге талазы-биле

оралакчызы: РД /Тумат Р.Д./

«18» август 2023 ч.

Школа директорунун

№ 183 дужаалыг даянып

«Бадыйлан»

Школа директору: И.Токар А.В./

«30» август 2023 ч.

«Төрээн дылым» деп
КИЧЭЭЛДЕН ДАШКААР АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАГА
АЖЫЛЧЫН ПРОГРАММА

Класс: 1

Программаның угланыышкыны: ниити интеллектуалдыг

Ажылчын программаның үргүлчүлели, өөредилге чылы: 1 чыл

Өөредилге планы-биле неделяда: 1 шак

Ниити шагы – 33 шак.

Эге класс башкызы:

Маадыр-оол Ч.Т. ажылдап кылган.

Ак-Чыраа – 2023 ч.

Тайылбыр бижик

Ажылчын программа муниципалдыг бюджеттен хамаарылгалыг өөредилге чери Ак-Чыраа ортумак ниити билиг школазының 2020 чылдың август 31-де ___ дугаарлыг дужаал-биле бадылаан эге школага болгаш кол ниити өөредилгеге ФКӨС киирилдезиниң негелдезинге кичээлден дашкаар ажил-чорудулганы организаастаарының дугайында саавыырның негелдезинге дүүштүр кылган.

Тыва дыл – аныяк бижиктиг дылдарның бирээзи. Тыва дылды башкылаашкынын шынарын бедидиринче башкыларга кол сорулга салдынган.Келир уенин салгакчылырын торээн дылынга ынак,ону унелеп билир кылдыр ооредир, кижизидер.А ону канчаар боттандылары башкыларнын чогаадыкчы чоруундан,кичээлге янзы буру аргалар, методтарны ажыглаарындан хамааржыр.Кичээлдер уругларга солун,чаа чуулдерни берип, кичээнгейин хаара тудуп турар . Амгы үеде ооң янзы-бүрү талаларын шинчилээр ажилдарны чүгле дыл эртемденнери чорудуп турар эвес, аңаа өөреникчилер шичилел ажилдар дузазы-биле база хире-шаа-биле киржип турар.

Торээн дылым деп программаны тургузарда орус дылдын «Занимательная грамматика», «Занимательный русский язык» деп программаларны ооренип коргеш, анаа даянып тыва дылга ажыглап болгу дег чуулдерге ундезилеп уннер,ужуктер,состер –биле оюн хевирлиг онаалгаларны,мергежилгелерни,айтырыгларны,бодалгаларны,кроссворд,ребустар ны тургускаш ажыглаарга оореникчилернин угаап бодаары,состерни шын бижири,бижик демдектерин сагыры база дыл талазы-биле билии быжыгып ханылаарынга салдарлыг .

Оюн хевирлиг онаалгаларны, мергежилгелерни, айтырыгларны, бодалгаларны, ребустарнын, кроссвордтарны, состер, ужуктер, уннер-биле ажилдарны методика ёзугаар кажан ажыглап болурун мынчаар сумелеп турар:

1. Теманы ооренип дооскаш, уругларнын билиин хынаар сорулга-биле чорудар

2.Туннел болгаш катаптаашкын кмчээлдернин онаалгаларынга оюннар дузазы-биле хынаары

3. Кичээлден дашкаар ажил-чорудулганы кыска уе тургузунда ажыглаар мергежилгелерни башкы уругларнын хар-назынын аайы –биле дууштур, бодунуу-биле таарыштыр тургузуп алыр

Ол ышкаш Россия Федерациязының школалары амгы үеде федералдыг күрүнениң өөредилге стандарттары ёзугаар ажылдап эгелээн болгаш өөредилге планнарында аңаа тускай шактарны аңгылаан.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулга, кичээлге бодаарга, өөреникчилернин эстетиктиг культуразын элээн делгемчидер. Моон алгаш көөрге, өөреникчилерни кичээлден дашкаар ажил-чорудулгаже хаара тудары – амгы үениң негелдези. Тыва дыл, литературлуг номчулга кичээлдеринге уругларнын сонuurгалын бедидериниң бир аргазы – кичээлден дашкаар ажил-чорудулгаже киирери.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулга – өөредиглиг болгаш кижизидилгелиг класстан дашкаар чорудар ажилдарнын бирээзи. Ооң өөредиглиг ужур-дузазы: өөреникчилерниң кичээлдерге алган билиглерин болгаш чаңчылдарын немээр, делгемчидер база ханыладыр; бердинген темазынга хамаарышкан материалдар чыып, оларны системажыдып, сайгарып, түңнел үндүреринге өөредир; словарьлар болгаш өске-даа немелде литература-биле таныжар; кежээлер, мөөрейлер, делгелгелер организаастаар; көргүзүг материалдары белеткээр — бо бүгү өөреникчилерниң бот-идепкейин болгаш сонuurгалын бедидеринге улуг ужур-дузалыг.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулганың темазын шилээниниң чугулазы

Дыл — ниитилелде эң-не кол шимчедикчи чепсек. Өөреникчи кижиде бодунуң төрөөн дылының тыптып сайзырап келген төөгүзүн, ооң ниитилелде амгы үеде туружун сайгарып боданып өөренири амгы үениң негелдези. «Тыва дыл» эртемин өөредир шактарнын эвээжи-биле уругларга немелде кичээлди шак бо эртемге эрттирери чугула чүүл болуп турар. Ооң-биле чергелештир уругларнын эртемге сонuurгалын көдүрүп, төрөөн дылынга ынакшылын күштелдирер.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулганың сорулгалары

Өөредиглиг:

- өөреникчилерни «Тыва дыл» эртеминге сонuurгалдыг кылдыр өөредир;
- тыва дылды амыдырал-биле холбап, бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, чараш мөзү-шынарлыг, чогаадыкчы арга-шинектиг кижини хевирлээр;
- уругларны бот-тывынгыр, чогаадыкчы ажылдап өөредир.

Сайзырадыр:

- уругларның амыдыралче бот-тускайлаң медеделдиг көрүжүн хевирлеп, чогаадыкчы арга-шинээн сайзырадыр;
- аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

Кижизидилгелиг:

- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг;
- кижилерге, төрөөн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг;
- хамааты бот-меделели бедик, ада-чурт төөгүзүн үнелеп билир
- номчулгага сонuurгалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружун амыдыралдың кандыг-даа байдалында камгалап билир кижини кижизидер.

Планнаттынган түңнелдер (ФКӨС-туң негеледелери-биле):

Предметтиг түңнелдер (предметные):

- тыва дылдың теориялыг билиглери;
- төрөөн чериниң төөгүзү;
- тыва дылдың тывылганы;
- тыва дылдың адырларынга янзы-бүрү интеллектуалдыг оюннарның билиглери (лексика, фонетика, грамматика)

Бот-тускайлаң түңнелдер:

- мөзү-шынары бедик, бот-сайзыраңгай чогаадыкчы кылдыр ажылдап өөрениги;
- ада-өгбезиниң төөгүзүн, чаагай чаңчылдарын билип чоруур кылдыр хевирлээри;
- тыва чоннуң, күрүнениң төлээзи кылдыр санап, ооң улусчу ужурларын сагып, салгап кижизидери;

- төрөөн чуртунга, ие дылынга, чонунга хумагалыг, ынак болур;
- бодунуң үзел-бодалын бот-тодарадып, бот-углап, бот-сайзырадып билир;
- чаа билиглер шиңгээдип алырын медреселдii-биле угаап билир;
- патриотчу тура-соруктуг, күш-ажылга ынак, эртем-билигже чүткүлдүг, кадык амыдыралдыг болур.

Метапредметтиг түңнелдер:

- чүге өөренириниң сорулгаларын билип, ону янзы-бүрү аргалар-биле чедип алырын билир;
- чидиг айтырыгларны чогаадыкчы арга-биле дилеп тывары;
- кылыр чүүлүн сорулгазының аайы-биле күүседип, планнап, доозуп билир;
- өөрөнгөн чүүлдерин системажыдып билир;
- янзы-бүрү медээ алыр чүүлдерни тып билири (словарьлар, номнар, интернет четкизинде сайтылар, энциклопедиялар, библиотека, картотека, номчулга залы...)
- кижиги бүрүзүнүң бодалын дыңнап, чөпшээрэжип, эдип билири;
- коллективтиг ажылдажылга үезинде кылыр чүүлүн хуваап, демнежип, юодунуң үлүүн кирип, бот-боттарын хынажып билири;
- тыва дылдың өске эртемнер-биле холбаалыын болгаш ооң ужур-утказын билири;
- тыва дылга хамаарышкан билиглерин билдилик ажыглап, бедик чугаа культуралыг болур.

Программаның утказы

«Төрөөн дылым» деп кичээлден дашкаар ажыл-чорудулгага планнаттынган программа 33 шакка планнаттынган. Программа 1-ги класстын оореникчилеринин назы-харынга дууштур тургустунган. Неделяда 1 шак. Программа ниитизи-биле уругларның ниити кругозорун, культуразын бедидип, дыл-домаан сайзыратпышаан, колдуунда янзы-бурү оюннар хевиринге эртер.

Программа 33 шакка кордунген (теориязы – 5 шак, практиктиг кезээ– 28 шак)

Өөредилге-тематиктиг планнаашкыны (1 класс)

№	Өөренир чуулдун кезектери, теманын ады	Шактар хуваалдазы	Хуну
---	--	-------------------	------

дугаары		Шуудт	Теор иязы	Практ ика	
	Эн эргим болгаш эки состер	10	2	8	
1	Кирилде кичээл. Тыва дылдын ужур-дузазы	1	1		5.09
2-4	Хуулгаазын состер	3	1	2	12, 19, 26.09
5-7	Эн кол состер	3		3	3,10,17. 09
8-9	Эн эргим состер	2		2	24.09; 7.11
10	Байырлал «Эвилен-ээлдек Хун»	1		1	14.11
	Состун кайгамчыктыг хуулушкуну	10	2	8	
1-2	Оюннар «Аза берген ужуктер», «Ужукту неме»...	2	1	1	21, 28. 11.
3-4	Оюннар «Чаштына берген сос», «Чангы»...	2		2	5, 12.12
5-6	Состер-биле оюн	2		2	19,26.12
7-9	Оюннар «Телефон»...	3	1	2	9,16,23.01
10	Байырлал «Будалдырышкын»	1		1	30.01
	Состун иштинде уннер	10	1	9	
1-2	Оюннар «Шын ада», «Дурген чугааны катапта»	2	1	1	6, 13.02
3-4	Дурген чугаалар	2		2	27.02; 5.03
5-6	Аннар школазы	2		2	12,19.03
7-8	Оюннар	2		2	2,9.04
9-10	Моорейлер дурген чугаага,когудуглерге...	2		2	16,23.04
	Состерни тема аайы-биле болуктээри	4		4	
1	Оюннар «Кым? база Чуу?», «Кандыг?», «Чуну кылып тур?»	2	1	1	30.04; 7.05
2	Оюннар «Унуштер», «Дириг амытаннар», «Чылдын уелери» оон-даа о.	1		1	14.05
3	КВН	1		1	21.05

Литература даңзызы

1. Алдын-оол Х.С. Аянныг номчулга. – Кызыл: Тываның ном үндүрер чери, 1983
2. Бавуу-Сюрюн М.В., Куулар Ч.К. Тыва дылдың лексиказынга факультативтер. – Кызыл, 2005
3. «Башкы» журналдары
4. Ооржак С.Т. Журналистиканың үжүглели. Немелде өөредилге ному. Кызыл: ОАО «Тываполиграф», 2012
5. Интернет- ресурста сайтылар